

צאו מבבל הזונה פן תשתתפו בחטאותיה

תהפוכות רבות עברו על הדימוי של בבל כעיר חטאה וכזונה: תזנוני בבל שימשו את נביאי ישראל, ואחריהם גם את מייסד הרפורמציה מרטין לותר — כדי לתקוף את הכנסייה הקתולית והאפיפיורות. לותר לא היה יכול לדעת שארבע מאות שנה אחר כך ייחשפו שרידיה הארכיאולוגיים של בבל, וקיסר גרמניה עצמו יכתוב מחזה-בלט בסגנון אשורי, שעודד את ההערצה לתרבויות המסתוריות של מסופוטמיה

14.12.2017 13:49

עודכן ב: 13:59

[יעקב שביט](#)

"האפיפיורות היא ממלכת בבל ושלטונו של נמרוד צייד-הפרא". כך תירגם מרטין לותר, מייסד הנצרות הפרוטסטנטית, את הביטוי המקראי "גיבור-צייד" וכך תיאר את האפיפיורות והכנסייה הקתולית. הקדוש אוגוסטינוס, שלותר הוקיר את כתביו, תיאר את עיר הולדתו תגסטה כ"בבל", שבזוהמתה התגולל בנעוריו (וידויים, ב, 8) ובחיבורו "עיר האלוהים" כינה את המדינה הארצית "בבל", ואת הכנסייה "ירושלים של מעלה".

גם לותר בחר בבבל, אף שגם נינווה תוארה במקרא כ"עיר דמים פלה פחש... מרב זנוני זונה טובת חן המלכת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה" (נחום, ג, 4-1). את ההשראה לכך שאב לותר מחזון יוחנן (ספר ההתגלות) שם מתוארת בבל כ"הזונה הגדולה היושבת על מים רבים... בכל הגדולה, אם לזונות ולתועבות הארץ" (שם, יז, 5-1). בחיזיון הזה מתוארת "אשה יושבת על תה אדמה פשני והחיה מלאה שמות גידופים ובעלת שבעה ראשים ועשר קרניים. האשה היתה לבושה ארגמן ופני ומקשטת בזהב ואבן יקרה ופנינים. בידה כוס מלאה תועבות וטמאות תזנותה, ועל מצחה כתוב שם, סוד: בכל הגדולה, אם לזונות ולתועבות הארץ" (שם, יז, 2-4).

האמונה הנוצרית "האמיתית" נשבתה על ידי הכנסייה, כתב לותר בקונטרס "על השביה הבבלית של הכנסייה" מ-1520. אם כך, עתידה הכנסייה להיחרב כמו שחרבה בבל "בכל הגדולה והיתה למעון שדים" (יח, 2) ושבעה אחת בא משפטה (יח, 10). משמעותם של הדברים היא קריאה לנוצרים "צאו ממנה, עמי, פן תשתתפו בחטאותיה ופן תקבלו ממפותיה" (יח, 4)

בבל כאלגוריה, בגירסאות שונות, היתה נושא לפמפטים וקריקטורות בוטות וארסיות, שמילאו תפקיד חשוב במסע התעמולה האנטי אפיפיורי של לותר. הידועה שבהן היא חיתוך העץ משנת 1552, "הזונה מבבל", שהכין לוקס קראנאך האב לתרגום לותר לברית החדשה: חזון יוחנן, שלותר תירגם אותו בעיקר בגלל הפרקים יז-יח, הוא הספר היחיד לברית החדשה שזכה לאילוסטרציה כדי לחזק את רושמה של האפוקליפסה: זונה שעל ראשה כתר משובץ יהלומים וצלב בראשו רכובה על מפלצת בעלת שבעה

ראשים — אלגוריה לאפיפיור — האנטי־כריסט, שכורעים לו ברך הקיסר וכמרים. המחנה הקתולי לא טמן ידו בצלחת וענה בקריקטורות משלו שתיארו, בין היתר, את לותר כשטן מדיח המבקש להשחית את הכנסייה.

וכאן נזכור כי לא חזון יוחנן המציא את הדימוי של עיר לזונה אלא נביאי ישראל, שתיארו את ירושלים כזונה (ישעיה א, 21, ירמיה ג, 1-11, יחזקאל טז) ש"זנותה" הביאה על העיר חורבן וגלות. ומכאן שאלו כנראה כמה מאבות כנסייה בחיבוריהם נגד היהדות את תיאור הסינגוגה, המסמלת את היהדות, כ"זונה חסרת בושה".

זכרה של בבל נשמר לא רק במקרא, אלא גם בספרות ההלניסטית, והוא חזר ועלה ביתר שאת במחצית השנייה של המאה התשע עשרה, כשנחשפו שרידיה הארכיאולוגיים של בבל.

הזונה מבבל, איורו של מתיאס גרונג לחזון יוחנן, הביבליה של אוטהיינריך, 1530. "אשה יושבת על חיה אדומה כשני"

עוד כתבות בנושא

- **מאה שנה למותו של מנדלי מוכר ספרים: אני המוציא במספר צבא בעלי־החיים ולכולם בשם אקרא 29.11.2017** כתבה זאת זמינה למנויים בלבד

וכך, כארבע מאות שנה אחרי לותר, בחר הקיסר הגרמני וראש הכנסייה האוונגלית (הלותרנית) וילהלם השני לעסוק בחורבן נינווה האשורית במחזה־פנטומימה בשם "סרדנפאל" (בספרות הקלאסית זהו שמו של אשורבניפל, ממלכיה האחרונים של אשור, שמלך בין השנים 668-627 לפנה"ס). המחזה הועלה

ביוזמתו בבית האופרה המלכותי בברלין בספטמבר 1908 (ב"ניו יורק טיימס" תואר כ"משעמם עד מוות", ומ"י ברדיצ'בסקי, שהיה אחד מאלה שבאו לצפות בו, כתב שמדובר ב"בלט אשורי").

הפנטומימה לוותה בקטעי קריאה מפי דמויות אלגוריות, שלא עלה בידי לאתרם, ואולי לא נשתמרו. את ההשראה קיבל הקיסר אולי מהמחזה Sardanapalus של לורד ביירון משנת 1821, שאת האגדה עליו מצא ביירון בספרו של ההיסטוריון היווני דיודורוס סיקולוס בן המאה הראשונה לפנה"ס, "הספרייה ההיסטורית". לפי דיודורוס, המלך האשורי העלה באש את הארמון בעת שקמו עליו מורדים מביט ואויבים מבחוץ.

בהשראת המחזה צייר הצייר הצרפתי אז'ן דלקרואה בשנת 1827 את ציור השמן הגדול "מות סרדנפאל", ואופרה בשם זה הועלתה בתיאטרון הלירי של פאריס ב-1867. הקיסר הגרמני הכיר מן הסתם את נבואת צפניה על חורבן נינוה "זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבכה אני ואפסי עוד; איך היתה לשמה, מרפץ לחיה" (צפניה, ב, 15). וחשוב יותר, הקיסר הכיר היטב את הממצאים הארכיאולוגיים, שמשנות ה-40 של המאה התשע עשרה ואילך חשפו את גדולתה של נינוה, אבל בוודאי שלא הזדהה עם הדמות האנושית ורכת הלב של סרדנפאל במחזה של ביירון.

לכן תמוה למה בחר הקיסר להציג את הסיפור על במת האופרה של ברלין. אמנם גם אשור (נינוה), כמו בבל, נחשבה בעינינו מופת לאימפריה חזקה, אוטוקרטית, ריכוזית. בבבל לא היה פרלמנט, ציין הקיסר, שראה את עצמו בדמותו של נבוכדנצר השני (שמלך בין השנים 605-562 לפנה"ס), מי שבנה מחדש את בבל, אחרי שנהרסה בשנת 689 לפנה"ס על ידי אשור, והפך אותה לבירת אימפריה גדולה ולמטרופולין מפוארת, בנה בניינים מונומנטליים ("הגנים התלויים") וטיפח מחקר ואמנות. בעיני בני סוף המאה התשע עשרה נתפשה בבל כעיר עשירה, עיר של פסטיבלים, שמחה וריקודים, ברלין של המזרח הקדום. מטרופולין כזו שוב לא היה אפשר לתאר כ"עיר זונה" ואת שליטה כ"צייד־פרא".

מלומד גרמני שנכח בהצגת המחזה "סרדנפאל" אמר בחוכמה שלאחר מעשה שהקיסר חזה בו את תבוסת גרמניה הווילהלמינית במלחמת העולם הראשונה. אבל תולדות הציביליזציה המסופוטמית לא עוררו בגרמניה הרהורים אפוקליפטיים מעיקים בשאלה אם דינן של כל הממלכות והאימפריות לחלוף מהעולם ואיזה לקח צריך ללמוד מחורבן נינוה ובבל. לא כך באנגליה. בשנת 1897, בפואמה "Recessional" שכתב לכבוד יובל החמישים למלכותה של ויקטוריה, "יובל היהלום", קיווה רוזיארד קיפלינג שאלוהים יחסוך מאנגליה את גורלן של נינוה ושל צור, וכלקח לעם האנגלי הוא מצטט מספר דברים ו:12: "הַשְׁמֵר לָךְ, סְנֵי־תְשֻׁפָח", כלומר, שיש להישמר מיוהרה, מלאומנות, ומשימוש בכוח יתר, כדי שאחריתה של אנגליה לא תהיה דומה לאחריתה של אשור. הלקח הזה לא נלמד מנבואות ירמיהו המגנות את בבל, או מנבואות ישעיהו המלגלות על מלך בבל. את העדויות המוחשיות לעלייתן ולנפילתן של אשור ובבל אפשר היה לראות במוזיאון הבריטי.

"תולדות בבל (Babyloniaca) מאת ההיסטוריון ההלניסטי הבבלי ברוסוס, שחלקים ממנו נשתמרו בחיבורים של אחרים, ה (Persica-תולדות פרס) של קטסיאס (Ctesias) מקנידוס, תולדות בבל בספרו של דידורוס סיקולוס, ועוד, אינם "היסטוריה", קונן הפילוסוף הצרפתי וולטר במילון הפילוסופי שלו. כי מכתבי הכשדים לא נותר זכר, בעוד שהיהודים שמרו על כתביהם ולכן אשור ובבל נשכחו. והנה, בא הגילוי מחדש של תרבויות מסופוטמיה במחצית השנייה של המאה התשע עשרה, ומשאלתו של וולטר התגשמה, ואשור ובבל קמו לתחייה, לא רק כאלגוריה, ולא רק בממצאים חומריים, אלא גם בשפע עצום של תעודות מכל הסוגים.

אחרי שהגיע למוזיאון הבריטי בשנת 1850 (ללובר הגיע קודם לכן) פסל אשורי גדול של מעין ספינקס עם ראש מזוקן וגוף של שור, כתב המשורר והצייר דנטה גבריאל רוזטי (Rosseti) בפואמה בשם "משא נינווה) כי החיה המכונפת מנינווה, שהיא "הגוויה של נינווה", ניעורה משתיקתה הארוכה בעזרת הלשון האנגלית.

הספר "נינווה ושרידיה" מאת הנרי לייארד (Layard), מי שהחל בחפירת נינווה בשנת 1846, נמכר בשנה אחת בשמונת אלפי עותקים, מספר עצום לאותם ימים. גירסה מקוצרת של הספר היתה רב המכר הראשון של הספרות הארכיאולוגית. עשרים שנה אחר כך כתב בהתפעמות קלמן שולמן המשכיל העברי מווילנה, מחבר "דברי ימי עולם", כי הכתובות שהביא לייארד מנינווה מפיצות "שבבי נוגה על דברי ימות עולם ושנות קודמים". הוא הבחין בין בבל הפגאנית ו"חסרת המוסר", לבין בבל כציביליזציה רבת הישגים; הבחנה שעוד קודם לכן באה לביטוי בדברי י"ל גורדון בסדרת המאמרים שכתב בשנת 1861, "ארץ בבל העתיקה וחכמיה": "ובכל זאת היתה הארץ ההיא בימי קדם קדמתה ארץ חוכמה ודעת ובניה חכמים גדולים חקרי לב."

פריטים מרשימים מהתרבות החומרית שלה – פסלי ענק, תבליטי קיר, חלקי ארמונות וכתובות, הועברו מעיראק והוצגו במוזיאונים הגדולים של בירות אירופה, והעניקו לה מוחשיות. ועם זאת, יש מן ההפרזה בטענה שבבל "שבתה את גרמניה הווילהלמינית", או שהקהל האנגלי הרגיש כ"בן-בית בנינווה כמו בירושלים" או שבחברת דמויות כמו נבוכדנצר הוא הרגיש "בין ידידים". אנגליה וצרפת לא נתקפו ב"אשורומאניה" שוות ערך ל"אגיפטומניה" הוותיקה יותר, או לאהבת התרבות היוונית. השרידים המונומנטליים עוררו השתאות, גם בזכות עצמם, וגם משום שהיו חלק מוחשי של עולם המקרא, אבל אפשר לשער שרק חלק קטן מקהל מבקרי המוזיאון הבריטי, הלובר וה"פרגמום" הכיר את פירות המחקר על ההיסטוריה והתרבות של אשור ובבל ואת המשמעויות שלהן. פרנץ דליטש, מגדולי האשורולוגים הגרמנים, כתב כי השמות נינווה ובבל וסיפור בלשצאר השרו על הגרמנים מילדותם קסם מסתורי. הוא הגזים, אבל כזיכרון חי מהתקופה הניאו-בבלית אכן נותרו הגנים התלויים, דניאל בגוב האריות, ומשתה בלשצאר.

מרטין לותר לא היה יכול לדעת על תולדותיה של בבל מעבר למה שהיה ידוע עליה במאה השש-עשרה, ולא ביכה את חורבנה. "בבל" שימשה אותו לניגוח הכנסייה הקתולית והאפיפיורות שלהורבן הטיפ. אבל,

בעשור האחרון לחייו, כשהוא טוען בחיבור האנטישמי "על היהודים ושקריהם" (1543), נגד "שקר" מצוות המילה, הוא מביא כתנא דמסייע לכאורה את דברי ירמיהו (ט, 25) "כִּלְהֲגוֹיִם עֲרָלִים, וְכַל־בַּיִת יִשְׁרָאֵל עֲרָלִי־לֵב". הנה עכשיו נדמים תושבי בבל, "העיר הזונה", לנוצרים: אלה ואלה הם "עם האלוהים", אף שהראשונים לא היו נימולים והאחרונים ביטלו את המילה.

התרגום לַהֲשִׁבִיָּה הַבְּבִלִיָּת הוא של רן הכהן ונדפס בהוצאה המחודשת של מרטין לותר: ארבעה חיבורים תיאולוגיים (מאגנס, 2017). על הקריקטורות למדתי מקטלוג התערוכה *Hell or Paradise: The Origins of Caricature 16th-18th Centuries* המוזיאון הבינלאומי של הרפורמציה, ז'נבה